

derne znanosti, a to je interdisciplinarni pristup fenomenu koji obrađuje.

Filozofija relativizma, koji se nameće kao jedini ispravni stil života, kako u teoriji tako i u praksi, raskrinkana je u predavanju »Relativnost relativizma« (A. Mišić), gdje je logikom zdrave pameti pokazano da je i sam relativizam relativan ukoliko tvrdi da je sve relativno.

Psihološkom analizom ideologije relativizma utvrđeno je da su životni stavovi relativizma pogibeljni za normalan razvoj i ostvarenje osobe, kojoj su potrebna čvrsta uporišta i jasni moralni principi kako bi se razvile kreativne sposobnosti koje ima u sebi.

Načela relativizma su napose opasna ako se usvoje u moralnom prosuđivanju onoga što čovjek treba činiti. Ta načela ne poštuju temeljni zahtjev ljudskog dostojanstva da se ostvaruje po načelima svoga Stvoritelja.

Život po načelima relativizma nije prihvatljiv ni za znanost koja je dužna poštivati objektivnost i istinu, a ne pridavati jednaku važnost vjerodostojnim teorijama i raznim sofistickim rješenjima.

Mentalitet postmodernog društva u kojem živimo sklon je usvajanju načela relativizma jer se u svojoj sveukupnoj procjeni stvarnosti više ravna po diktatu jakih emocija, želji za trenutnim užitkom i pohlepi za vlašću. Popuštanjem diktaturi relativizma dolazi se do anarhije i dezorijentacije na raznim područjima ljudskog života i djelovanja.

Shvatljiva, iako neprihvatljiva reakcija na diktaturu koju provode liberalizam i relativizam, jest fundamentalizam, koji u politici vodi do terorizma, a u religiji do pojave fanatične religioznosti koja se vidi u nekim vjerskim sljedbama u kojima je došlo do kolektivnog samoubojstva, kao što se to dogodilo u sekti Heaven's Gate.

Pogubne posljedice diktature relativizma vidljive su u društvenom životu kad potkopavaju same temelje civilizacije postmodernog društva. Relativizacija braka i prepuštanje pojedincu da sam bi-

ra svoj seksualni identitet te promicanje kulture homoseksualnosti udar su na stabilnost i opstojnost društva koje smo do sada poznavali.

Sve ove navedene opasnosti za ljudsko društvo i našu civilizaciju, kao i mnoge druge zamke koje diktatura relativizma sa sobom nosi, obrađene su i interdisciplinarno analizirane u omeve Zborniku pod nazivom *Diktatura relativizma*. Pojava ovog djela trebala bi unijeti više svjetla i pravih smjerokaza na putove na kojima se sve teže snalazi čovjek našega društva.

Filozofskom fakultetu Družbe Isusove dugujemo veliko priznanje i zahvalu što nam svake godine priređuje ovakav ili sličan simpozij, koji će, nema sumnje, ostaviti duboki trag u hrvatskom društvu. Hvala svim predavačima koji su svoja predavanja proširili i obogatili stručnim bilješkama i najnovijom literaturom iz područja koje su znanstveno obrađivali.

Niko Bilić

Ivan Antunović (ur.), *Vjera i politika. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 15. prosinca 2007.* FTIDI, Zagreb, 2009, 223. str.

Vjera i politika — Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 15. prosinca 2007. je jedanaesta edicija Biblioteke Religijskih i Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu. Zbornik čini kolekcija od trinaest što znanstvenih, a što znanstveno-popularnih članaka — radova na hrvatskom (10 radova) i engleskom jeziku (3 rada: D'Ambrosio, O'Hanlon, Jevtić), čije su teme sadržajem i pristupom vrlo raznolike, i kao takve izložene u sklopu međunarodnoga, interdisciplinarnoga znanstvenog simpozija »Religije i politika«, održanog, kako je gore navedeno, pred oko godinu i pol dana u Zagrebu u *aula minor* Filozofskog fakulteta Družbe Isusove. Zbornik

je izdan pod uredničkom palicom dr. Ivana Antunovića, ujedno i potpisnika predgovora, u kojem sâm autor, referirajući se na aktualnost i značajnost teme, kaže kako je pitanje suodnosa religije i politike »važna tema«, te »(d) a bismo ispravno vrednovali religiju i politiku, odnosno aktivno djelovanje vjernika u javnom i društvenom životu, treba zasigurno dobro poznavati i ispravno vrednovati obadva područja kao ključne čimbenike oblikovanja osobne i kolektivne svijesti ljudskog društva.« (Str. 5). Jedanaest tuzemnih i inozemnih autora i dvije autorice dali su osobit doprinos toj nadasve interesantnoj i aktualnoj temi, koja je još golicala um i maštu piscima Isusova vremena i onima ranijima, ukoliko podemo od pretpostavke da je zapravo Aristotel taj koji je pitanje politike lansirao kao filozofski problem, oko kojega se već niz stoljeća vode žestoke rasprave koje otpočinju pitanjem naravi politike (npr. Augustin), njezina određenja i svrhe (npr. Hobbes, Rousseau), a posebice njezine povezanosti ili nepovezanosti s religijom (npr. Rawls, Berlin, Taylor etc.).

Trinaest radova zbornika *Vjera i politika*, prema sadržajnoj strukturi, koncepciji i motivima, moguće je podijeliti u četiri skupine.

Prvu skupinu čine radovi filozofske provenijencije ili radovi u kojima autor/ica temu odnosa religije i politike propituje u filozofskoj perspektivi sa sociokulturnim implikacijama. U tu skupinu možemo ubrojiti radove autora/ica koji se pojmom religije i njezinom refleksijom na politiku i političko i *vice versa* bave kroz prizmu fenomenološkog razmatranja, tj. spomenuti problem promatraju kao fenomen protumačen filozofskom terminologijom, specifičnom za izabrane suvremene političke filozofe poput J. Rawlsa, Erica Voegelina i dvadesetak godina mlađeg Charlesa Taylora: 1) J. Berdica: Religija u misli Johna Rawlsa (str. 11–30); 2) N. Malović: Političke religije u djelu Erica Voegelina

(str. 127–136); 3) D. Vidanec: *Homo religiosus* u postmoderno vrijeme: od transcendentije do u rezidenciju (187–212).

Druga obuhvaća radove naglašene teološke refleksije s povijesno-kritičkim implikacijama odnosa između vlasti u Crkvi (Schillebeeckx) i odnosa svete i svjetovne vlasti (Augustin): 1) A. Mišić — A. Clerici: Biskup i politika — Augustin o odnosu crkve i države (str. 137–156); 2) G. Dabić: Mogućnost demokratskog obnašanja službi u crkvi u misli Edwarda Schillebeeckxa. Spomenuti radovi se ne podudaraju toliko u pristupu problematici koliko idejno.

Treću skupinu čine radovi programatskog karaktera u kojima se autori/ce fokusiraju na aktualno religijsko i političko stanje u nas i u svijetu, naglašujući kako je onaj Eliadeov rascjep između »svetog i svjetovnog« očigledan, a čemu su doprinijele, među ostalim, suvremene demokratske forme življenja koje nameću tzv. trendovsku politiku elita (Vukman), podcrtavajući odijeljenost crkve (religije) od države (politike) (Freundlich) ili pak idu za oživljavanjem neomarksističkog principa življenja koji je u čovjeku raspirio strah od Boga, strah od vjere, strah od njega samog (Tomic): 1) M. Freundlich: Razdjelnica vjerskoga i političkog, privatnoga i javnog, osobnoga i društvenog — zbiljska kategorija ili tek himera političkog nasilja (71–78); 2) Z. Tomic: Političke strategije i ideologije kao ateističke kvazireligije (175–186); 3) Z. Vukman: Kršćani u politici — gdje ste? (213–223)

Četvrtu skupinu radova u Zborniku *Vjera i politika* čini pet radova: 1) R. D'Ambrosio: Catholic Church; Secular Nature and Autonomy of the State and Civil Religion (str. 47–70); 2) B. Gunjević: Dekonstrukcija mesijanske ideologije u Markovu evanđelju (79–92); 3) J. Jelenić: Politički sustav po mjeri čovjeka (str. 93–114); 4) M. Jevtić: Religion as a Political Science Research Subject (115–126); 5) G. O'Hanlon: Zagreb: Religion and Politics (str. 157–174).

Spomenuti su radovi, kako je razvidno iz njihovih naslova, sadržajem vrlo identični, a opet se razlikuju u spoznajnim izvorima, motivima i idejama, koje autori navlastito interpretiraju slijedeći uobičajeni epistemološki i metodološki uzus. Riječ je o radovima koji ulaze u sferu onog segmenta političkih nauka koji je orijentiran prema pitanju (među) odnosa religije i politike, tragajući za idealnim rješenjima uz pomoć kojih bi bilo moguće prevladati sekularnost koja istovremeno obilježava znanstveni, politički i religijski diskurs u onom njegovu aspektu koji podcrtava raskol između dviju stvarnosti: religijske i političke, ali istom otvara mogućnost dijaloga, tolerancije i interakcije — kooperacije, premda za sada još uvijek na teorijskoj razini, kako se da zaključiti temeljem uvida u cjeloviti sadržaj zbornika *Vjera i politika*.

Vrednujući sadržaj i strukturu Zbornika, moglo bi se reći da, unatoč nekim tematskim podudarnostima, koje možemo uočiti primjerice u radu Jelenića i O'Hanlona, budući da obojica polaze od učenja socijalnog nauka Crkve, stavljajući ga u aktualni kontekst političkoga i religijskoga, što je vrlo vjerojatno posljedica izbora pristupa temi, i unatoč tome što mjestimično, iščitavajući sadržaj Zbornika, nailazimo na mjesta u kojima više autora citira jedno te isto mjesto (npr. u D'Ambrosija i Freundlich uočena je podudarnost u navođenju Augustina: »odmakne li se pravda, što su kraljevstva ako ne velike razbojničke družine?«; str. 67, 77); zbornik *Vjera i politika* integralni je mozaički tematski blok u kojem stručnjaci iz različitih područja javne djelatnosti (dakle znanstvenici, sveučilišni profesori, političari, novinari, politolozi) na jednom mjestu donose odgovore na pitanje o sekularnom vremenu — vremenu koje je prije svega obilježeno mnoštvom religijskih svjetonazora i uvjerenja uz koja ljudi prijanjaju samo zato da bi mogli reći kako imaju uvjerenje.

Ono što karakterizira naše — »sekularno doba« (D'Ambrosio, Vidanec) nije samo pitanje odvojenosti na institucionalnoj razini — odvojenost religijskog i političkog, odnosno Crkve od države i *vice versa* nego i činjenica da u današnje vrijeme imamo posla s tisućama religijskih uvjerenja koja iščekavaju ili ih pak čovjek—pojedinač uzima i prakticira tek kao puku životnu alternativu (Vidanec: *Homo religiosus...*, str. 204–210). Takva situacija, slaže se većina autora, rezultat je prosvjetiteljske manipulativne ideologije predvodene Hobbesom i Rousseauom, odnosno njihovim doktrinama o »civilnoj religiji« (D'Ambrosio: str. 63), kao i onoga na što je upućivao sâm Tocqueville (str. 117) pred više od sto i pedeset godina — da religija neće nestati, već samo još više ojačati, a što su neki ovosvjetski teoretičari, političari i ini šefovi država uzeli kao sredstvo jačanja političke moći, smatrajući primjerice da već natpis na dolarskoj valuti »u Boga se uzdamo« znači svojevrsno posvećenje, dok praksa govori sasvim nešto drugo. Ona naime govori da upravo oni koji se najviše »uzdaju« nerijetko zloupotrebjavaju religiju u ime vlastitih političkih angažmana. I zato M. Freundlich među ostalim kaže (parafraziramo) da su demokraciju uništile »kaste samozvanih vladara koji ne prihvaćaju moć Jedino« (str. 76) i na specifičan, atomizirani način »nastoje sustavno i agresivno reprogramirati čovjeka, odnosno stvarati novog čovjeka« (Tomic: str. 181); čovjeka bez religije, dodajemo, Nietzscheova Nadčovjeka.

Kršćanski svijet na čijem začelju stoji Katolička crkva svjestan je da zahvaljujući mnogim velikim socijalnim papama postoji poticaj na i za opće dobro, metoda — solidarnost i supsidijarnost i izvor — Božja riječ koju Katolička crkva ne samo da već dva tisućljeća promiče već ponajprije čuva kao Kristov poklad. Naposljetku, tu je i *II. Vaticanum* s idejom »osuvremenjenja« koju je proklamirao veliki papa Ivan XXIII, a kasnije su je

nastavili Pavao VI i Ivan Pavao II. Sadašnji papa Benedikt XVI poručuje da je Bog ljubav, a ljubav, nadovezujući se na Papine riječi, nema gospodara — vlada-
ra.

Prethodno smo iznijeli glavne ideje sadržane u trinaestak radova sveobuhvatno naslovljenih *Vjera i politika*, gdje se na više od dvjesto stranica s različitim aspektata problematizira i aktualizira odnos religije i države. Uz glavninu sadržaja koji čine misli izabranih, tuzemnih i inozemnih mislilaca, teoretičara, novinara, političara itd. (str. 11–213), strukturu Zbornika čini predgovor urednika (str. 5–7), sadržaj (str. 9–10), naslovna stranica i pedantno i čitko oblikovan impresum koji sadrži, osim ustaljenih informacija o izdavaču i tisku, i one koji su zaslužni za nastanak ovog Zbornika, kao i za simpozij bez kojega on ne bi niti postojao: I. Koprek — glavni urednik, 'recenzentsku palicu' držali su dr. V. Horvat, dr. J. Quittner i dr. T. Miličić, a nakladničku g. F. Pšeničnjak. Urednik i autor predgovora je dr. Ivan Antunović, ujedno i tajnik simpozija Religije i politika, održanog jedne prosinačke subote 2007.

Na kraju bi moja malenkost, kojoj je bila ukazana čast da sastavi riječ ili dvije povodom objavljivanja ove izvanredne edicije, željela odaslati poruku da bi sadržaje poput ovih objavljenih u zborniku *Vjera i politika* trebao pročitati svaki čovjek, a ne samo student humanističkih znanosti. Jer biti čovjekom u potpunosti, prema Aristotelu, znači kontemplirati kao i participirati u politici, tj. u političkom životu zajednice, kako globalne tako i lokalne, jer jedino se na taj način možemo osloboditi okova Tocquevilleova »tihog despotizma« koji provode »samozvani vladari«, promotori politike elitizma i svi oni koji se u ime rezidencije zaklinju na istinu i pravdu, prešutno provodeći sekularizaciju bilo na svetom ili svjetovnom području. Kako je kazao A. Mišić u svojem radu nadahnut Augustinom: »*Zemaljska država* ostaje, do kraja

povijesti, pozornica na kojoj se odigrava borba među ljudima oko uspostavljanja vlastite nadmoći, ekonomske i političke.« (Str. 151) Međutim, »osoba i narod koji poštuju vlastito ime, povijest i domovinu, poštivat će i drugoga u njegovoj različitosti i posebnosti.« (Jelenić, str. 114, ondje bilj. 41)

Dafne Vidanec

Alfred Schneider: *Crkva — Otajstvo i znak spasa*, FTI, Zagreb 2008, 184 str.

Knjiga *Crkva — Otajstvo i znak spasa* sinteza je teološkog promišljanja Alfreda Schneidera o Crkvi — koliko je prisutna u svijetu kao povijesna činjenica i kao otajstvena stvarnost. Upravo zbog toga ona je, kako ističe i sam autor, neprestani predmet razgovora i kamen spoticanja. Stoga je razumljivo pitanje koje se s njom trajno povezuje: je li ona vidljivo društvo ili nevidljiva stvarnost? Njezina polarnost između vidljivog i nevidljivog, između ljudskog i božanskog aspekta izvor je i njezine životnosti, ali i mnogih kriza s kojima se susretala.

Da je danas govor o Crkvi vrlo bitan, očito je iz dokumenata Drugoga vatikanskog sabora koji u svih šesnaest konstitucija, dekreta i deklaracija promišlja o Crkvi. Kad se kaže da je Drugi vatikanski sabor bio ekleziološki, time se želi naglasiti da Crkva na tom Koncilu nije bila samo subjekt nego i objekt saborskih iskaza te da je Koncil bio promišljanje Crkve o njezinu vlastitom razumijevanju.

Dok autor u svojoj knjizi piše o povijesnom aspektu Crkve, usredotočio se na ključno razdoblje njezina povijesnog hoda. On polazi od promišljanja o Crkvi isusovca R. Bellarmina, kojega smatra ključnom osobom za razvoj ekleziologije toga vremena. To je razdoblje reformacije. Kako i sam autor naglašava, »reformatori 16. st., razočarani slabostima Crkve, osobito njezina vrhovnoga vodstva, bacili su velik dio vidljivih životnih ob-